

XVI. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU VE İSPANYOL MONARŞİSİ: AKDENİZ'İN ÖTEKİ UCUNUN İSPANYA'DAN GÖRÜNÜMÜ

*Miguel Angel DE BUNES IBARRA**

Yeni çağın büyük Akdeniz imparatorlukları arasında varolan benzerlikleri ilk farkedenden Léopold Ranke olmuştur. Osmanlıların ve İspanyol Monarşisi'nin XVI. ve XVII. yüzyıllardaki tarihi hakkında, 1839 yılında yayınladığı eseri¹, esasen iki Devletin tarihsel gelişmelerini ve askeri ve jeopolitik özelliklerini karşılaştırmalı olarak incelemekten çok, Osmanlı ve İspanyol kurumlarını ve örgütlenmelerini, bir yandan Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın, öte yandan Katolik Krallar, V. Karlos ve II. Felipe'nin iktidar dönemleri itibariyle, birbirlerine paralel olarak betimlemektedir. Alman tarihçinin eserinin başlığından çok sayfalarının derinliklerinde yeralan sezgileri, Akdeniz'in yeni çağdaki tarihi üzerinde yeniden araştırmalara başlanıncaya kadar geçen bir yüzyıldan uzun bir süre boyunca kitapçıların raflarında adeta uyuyup kalmıştır. Öte yandan, Fernand Braudel, Osmanlı ve İspanyol siyasi gerçeklerinin ortak denizi üzerine kaleme aldığı mükemmel denemesinde şunları yazmıştır:²

"Doğu ile Batı'nın, üzerinde ne kadar çok düşünülürse, o kadar çok, basit kelimeler, terimler ve siyasi ittifaklarla izah edilemeyen garip benzerlikleri bulunduğu ve değişik dünyaların aslında her zaman birbirlerine karşıt olmaları gerektiği görülmektedir"³. A

* Miguel Angel de Bunes Ibarra, Centro de Estudios Históricos CSIC.-MADRID.

1. M. Léopold Ranke-Histoire des Osmanlis et de la Monarchie Espagnole pendant les XVI et XVII siècles, Paris, 1839.

2. Fernand Braudel-La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II, Paris, 1966.

3. Fernand Braudel'in, Türkler ve İspanyollara ilişkin Maurice Aymard'ın bir makalesinde yer alan belli başlı fikirler üzerine bir analizi. "La Méditerranée Ottomane de Fernand Braudel", Soliman le Magnifique et son temps, Gilles Veinstein'in yayınladığı (Paris 1992), 69-85 Paris Kolokyomu Belgeleri.

Hess'in daha yakın tarihlerde yaptığı araştırmada ise⁴, XVI. yüzyılın ilk otuz yıllık bölümünde Osmanlılar ile İspanyollar arasında, başta Magrib kapılarında ve İnebahtı savaşında olmak üzere⁵, meydana gelen bütün çatışmaların kökenindeki farklı çıkarları incelemektedir. Aslında bu satırlarda zikredilen veya adları geçmeyen konuyla ilgili bütün yazarların izledikleri araştırma çizgisi, çok ilginç olmakla birlikte, bugüne kadar İspanya ve Türkiye'deki tarih eğitiminde iç olaylara aşırı atıflarda bulunma eğilimi gibi, Akdeniz'in her iki ucundaki tarihçiler arasında mevcut ilişki kopukluğunu ve bilimsellikten uzaklaşmayı giderememiştir.

Fernand Braudel'in atıfta bulunduğu garip benzerlikler, Yeni çağın bu iki büyük imparatorluğunun tarihsel gelişmeleri paralel olarak ele alındığında, açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Osmanlı ve İspanyol İmparatorluklarının kuruluş, yükseliş ve çöküş dönemlerinin başlangıcı, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar birbirleriyle çakışmaktadır. İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethi ile Mısır Memluklarının Yavuz Sultan Selim tarafından boyunduruk altına alınması nasıl Osmanlı İmparatorluğu'nun saygınlığını ve başlıca özelliklerini kazandığı dönemse⁶, Granada'nın Katolik Kralarca fethi, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi ile V. Şarl'in İmparatorluk misyonunun İspanyol Tahtına dahil edilmesi olayı da İspanya için aynı şekilde yorumlanabilir⁷. İspanyolların Flandes'deki yenilgileri ile Osmanlıların II. Viyana kuşatmasındaki başarısızlığı yine aynı tarihlerde, Akdeniz'in bu iki büyük İmparatorluğun çöküş dönemlerinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Fetih ekonomilerinin, Amerikan altın ve gümüşünün Eski Kıta'ya girişinin ve yüzyılın insanı, teknik ve maddi kaynaklarının çok büyük imparatorlukların yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından yetersizliğinin yolaçtığı mali bunalımların gösterdiği gibi, benzerlikler ekonomik alanda da mevcuttur.⁸ İspanyollar ile Osmanlılar arasındaki bu benzerliklerin listesini, önem ve kronolojik sırasıyla daha da arttırmak mümkündür. Ancak böyle bir çalışmayı gerçekleştirmek, en önemli yönleriyle hiçbir zaman incelenmemiş bir konuyu ele almak anlamına gelecektir.

4. A.C. Hess, *The forgotten frontier*, Chicago-Londres, 1978.

5. A.C. Hess.- "The Battle of Lepanto and its place in Mediterranean History", *Past and Present*, 57 (1972), 53-72.

6. H. Inalcık.- *The Ottoman Empire. The classical age, 1300* Nueva York 1973.

7. J.H. Elliott.- *Imperial Spain, 1469-1716*, Londres 1963.

8. R. Mantran.- *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1989.

XVI. yüzyılın ilk yıllarında, Osmanlılar, özellikle Sultanlar ve orduları, dönemin siyasi yazarları ve İspanyol düşünürleri için sürekli bir referans noktası oluşturmuştur⁹. Ne yazık ki burada yine, sadece yazınsal ve romansal yönüyle değinilen, entellektüel ve politik açıdan sınırlı kalan, enine boyuna incelenmemiş bir konuyla karşılaşırız.¹⁰

İstanbul ile Madrid arasındaki coğrafi uzaklık, genelde düşmanların en büyüğü olarak tanımlanan karşıt olanın, gerçekten çok kuramsal yönüyle tanınmasına yardımcı olmaktadır. Öyle ki bu veri, oluşturulduktan sonra Akdeniz düşünce tarzında ve siyasetinin belirlenmesi ve örülmesinde büyük önem taşımış olan kuramsal ve hayali imaja bizi de ister istemez yakınlaştırmaktadır. Bu konuya duyulan ilgisizlik, konuyla ilgili metinlerin bir çoğunun elimizdeki özgün baskılarının ve el yazmalarının arşivlerde kalmasına yolaçmıştır. Oysa Fransa ve İtalya'da Osmanlı İmparatorluğu hakkında bilgi veren kitaplar yeniden yayınlanmış ve yakın geçmişe ait bir bibliografya ışığında incelenmiştir.¹¹

İlk bakışta düşünülebileceğin aksine, sözkonusu literatürde "İspanyol Monarşisi'nin en büyük düşmanları" konusundaki iddialar üzerine çok çeşitli görüşler yer almaktadır. Francisco Lopez de Gomara¹² gibi, Osmanlıların ilerlemelerine açık bir hayranlık duyan yazarlardan, Osmanlıları İberya Yarımadasında bozguna uğrayan veya Magrip kentlerinin ele geçirilmesi sırasında yenilen Müslümanlarla özdeşleştirenlere kadar....¹³

İspanyollar için merkezi İstanbul olan Devletin önemi öylesine büyüktür ki, bu konudaki bilgi noksanlarını, Avrupa'da düşmanlık

9. Miguel Angel de Bunes Ibarra.- La imagen de los musulmanes y del Norte de Africa en la España de los siglos XVI y XVII: Los caracteres de una hostilidad, Madrid, 1989.

10. Albert Mas.- Les turcs dans la littérature espagnole du Siècle d'Or (Recherches sur l'évolution d'un thème littéraire), Paris 1967.

11. A. Tennenti.- "La formation de l'image de Soliman à Venise (1520-1530)", Soliman le Magnifique et son temps, Ed. G. Veinstein, Paris 1992, 39-50; L. Valensi.- Venise et la Sublime Porte. La naissance du despote, Paris 1987.

12. Francisco Lopez de Gomara: "Crónica de los muy nombrados Omiche y Haradin Barbarroja", İspanyol tarihi muhtırası, cilt VI, sf.: 331-529-Madrid 1990; M.A. de Bunes Ibarra: "Cortés y los hermanos Barbarroja en los escritos de Francisco López de Gómara", Revista de Indias, 181 (1987), 900-906.

13. Vicente Roca: "Türklerin kökeni ve yaptıkları savaşıardan sözededen Tarih Kitabı", Valencia, 1566; Gonzalo Arredondo y Alvarado, "Castillo inexpugnable de la fe y concionatorio admirable para vencer a todos enemigos espirituales y corporales,...." Burgos, 1528.

spekülasyonu üzerine daha çok haber verebilen metinlerin sistematik olarak tercümesi yoluyla gidirmişlerdir. XVI. yüzyılın ilk yıllarında, Botero¹⁴, Busbecq¹⁵, Fontano¹⁶, Gentile¹⁷ veya Paulo Giovio¹⁸ gibi Osmanlıları XV. yüzyılın başları itibariyle anlatan ve inceleyen İtalyan ve Fransız yazarların eserleri, Yarımada'da uzun önsözler ve notlarla yayınlanmıştır. İspanya'da ayrıca bu tip literatürün "Türkiye Seyahati"¹⁹ başlıklı imzasız bir eser gibi şaşırtıcı örneklerine de rastlamaktayız. Bu metinde, Osmanlı Sultanı ile İmparatorluk'taki yaşam biçimi, caddelerinin ortamından Topkapı Haremi'nin gizemlerine kadar anlatılmaktadır. Eserin tematiği ve özellikle sayfalarında dile getirilen konulara ilişkin görüşleri, İspanya'da yayınlanmasını engellemiştir.

Osmanlı Türkleri üzerine yazılmış İspanyol tarih bilimi ve yazımının en iyi örneklerine, Francisco Lopez de Gomara'nın da başına geldiği gibi, zamanında hiç önem verilmemişti. Bu yazarların ortak kusurları, eserlerini, XVI. yüzyılın başlarında İspanyol toplumunda varolan hataları ve kötü alışkanlıkları eleştirmek amacıyla kullanmak olmuştur. Bunda, ayrıca, Osmanlı Türklerinin iç örgütlenmesine ilginin sınırlı bir zaman sürmesi de etkili olmuştur. Nitekim bu konu, Amerika gibi yeni coğrafi alanların ortaya çıkmasıyla okurların ilgisini giderek daha az çekmeye başlamıştır.

İspanyolların Osmanlı gerçeğine yaklaşımlarının bir diğer şekli ise, Ansiklopedi olma iddiasındaki eserlerin yayınlanması olmuştur²⁰. Eski çağlar ve zamanın önemli olayları hakkında kapsamlı bil-

14. J. Botero Benes: "Relaciones Universales del Mundo", Madrid, 1599," Diez libros de la razón de Estado con tres libros de las causas de la grandeza de las ciudades", Madrid, 1593.

15. Ogier G. Busbecq: "Embaxada y viajes de Constantinopla y Amasea de -----, orador de la C.M. de Ferdinando rey de Romanos al Gran Turco Solimano, Latinceden çeviri, L. Steban de Lopez de Reta", Pamplona, 1610.

16. Giacomo Fontano: "La muy lamentable conquista y cruenta batalla de Rhodas: Latinceden çeviri: Christobal de Arcos", Salamanca, 1526.

17. Pietro Gentile: "El sucesso de la guerra de la potentisima armada del gran Tyrano Turco, Ottoman Solymano, venida sobre la isla de Malta,", Barcelona, 1566.

18. Paulo Giovio: "Commentarios de las cosas de los Turcos de -----, (İtalyancadan çeviri)", Barcelona, 1543.

19. Rönesans döneminde bir İspanyol tarafından kaleme alınmış, Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı sırasında Osmanlıların yaşam tarzlarını anlatan Avrupa sentezlerinin en iyilerinden biri olarak tanımlanabilecek bir metin.

20. M. Jimenez de la Espada: "Libro del conocimiento de todos los Reinos, Tierras y Señorios que son por el mundo, que escribió un franciscano español a mediados del siglo XVI"-Boletín de la Sociedad Geográfica, Madrid, 1877, II, Sf.: 97-185.

gi verme amacı taşıyan bu tür kitapların en ünlüsü, XVI. yüzyılda İspanyolca 31, diğer Avrupa dillerinde ise 65 baskı yapan Pedro Mexia'nın "Çeşitli Dersler Derlemesi" isimli eseridir.

Bu metinde, Osmanlı Sarayı, Osman Bey'den sonra tahta geçen Sultanların dönemindeki seferler ile Türk ordularının fetihleri hakkında bilgi verilmekte, Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır ve Suriye'deki Memluk dominyonları ayrıntıyla incelenmekte ve Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar Türkler hakkında mevcut bütün bilgiler özetlenmektedir²¹. Zamanın gerçek bir ansiklopedisi olan bu eserde, Osmanlılara atfedilen önem öylesine büyüktür ki, yazar yaklaşık dört bölümü bu konuya ayırmıştır. Bu bölümlerde Osmanlı Türklerine Avrupa tarihi içinde yer verilmektedir. İlk kez 1540'da yayınlanan bu kitapta, Katolik Kralların Osmanlı Sarayı'nı yenilgiye uğrattığı gibi, yeni çağda İspanyol düşün hayatını ağırlıklı olarak etkileyen yanlış fikirlerden birinin temeli atılmıştır. Genel olarak, sadece kronolojik ve ideolojik nitelikteki benzeri inançları doğrulayabilmek için, askeri, dini ve siyasi nedenler bulmak gerekir. O dönemlerde Osmanlı Sarayı'nın başlangıcı ile Habsburg Hanedanı'nın tahta geçişinin aynı zamana rastladığı düşünülüyordu. Bu nedenle sözkonusu iki hanedanı karşı karşıya getirerek, birinin diğerine üstünlüğünü belirlemek ihtiyacı hissediliyordu. İnebahtı savaşı sırasında işte bu düşünceler yeniden gündeme getirilmiş ve Hristiyan donanmasının zaferi Osmanlı Sarayı'nın çöküşünün başlangıcı olarak addedilmiştir. Oysa gerçekte, bu tür argümanlara sadece İmparator V. Şarl'ın tahtta bulunduğu dönemde önem atfedilmiştir. Pedro Mexia yargılarında daha da katı bir çizgi izlemiş ve Osmanlı ve İspanyol İmparatorluklarının V. Şarl ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde savaşmak zorunda olduklarına inanmıştır. Her iki imparatorluğun çıkar ve ihtiraslarının çakıştığını ileri sürmenin yanısıra, Kanuni ve Şarl'ın aynı tarihlerde tahta geçtiklerini dahi yazmıştır.²²

Şu ana kadar isimleri zikredilen eserler, İspanya'da yayınlanmış olmakla birlikte, kaynakçılarını diğer Avrupa ülkelerindeki yayınlar oluşturmuştur. Yeni Çağın iki büyük İmparatorluğunun mer-

21. Pedro Mexia'nın "Silva de Varia Lección" isimli eserinin en son ve eksiksiz baskısı, Madrid, 1990.

22. Pedro Mexia'nın "Silva de varia lección"undan alıntıda (Antonio Castro Yayını, T.I. silva 15, Madrid, 1989) Selim'den sonra başa gelen Süleyman'ın İspanyol Equisgrán ile aynı tarihte tahta geçtiğinden bahsedilmektedir.

kezlerinin birbirine uzak, genişleme alanlarının değişik ve farklı olması, tebarları arasında doğrudan temas olanağını ortadan kaldırmıştır. Osmanlılara İspanyollar arasında resmi nitelikli doğrudan haberleşme, ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul ile Madrid arasında barış ve serbest ticaret antlaşmalarının imzalanması vesilesi ile gerçekleşmiştir. Bu bakımdan XVI. yüzyılda İberya Yarımadasında bu konuda mevcut olan veriler, ikinci elden, özellikle çeşitli İtalyan Cumhuriyetleri ve Merkezi Avrupa'dan ulaşan bilgilerdir. Bunlar, yerel veya bağlantılı casuslar veya aracı ajanlar²³ vasıtasıyla düşmanın hareketlerinin gözlenmesi ve izlenmesi sonucu elde edilmişlerdir. Söz gelimi İspanyollar Bab-ı Ali ve İran'daki²⁴ düşman güçleri hakkında Napoli'den²⁵ veya Osmanlılara düşman devletlerle temaslardan bilgi edinmişlerdir. Türklerle ilgili çalışmalara İberya Yarımadasında pek ilgi gösterilmemesi nedeniyle, İspanyol arşivlerinde henüz incelenmemiş birçok elyazımı belge mevcuttur. "Türk Kroniği" veya "Türklerin Kroniği" başlıklı belgeler gibi bunların bir çoğunda, Osmanlılar hakkında bilgilere, Osmanlı Tahtının kuruluşundan Kanuni'ye kadar olan dönemin ayrıntılı analizlerine ve büyük miktarda askeri plan ile karadan Yunan kara birlikleri ve Marmara denizinden donanma göndermek suretiyle İstanbul'un fethedileceğini ileri süren nutuklara rastlanmaktadır.

İspanyol dokümantasyonunun en yeni ve en önemli olduğu alan, hiç kuşkusuz, gerek İstanbul'da yaşayan gerek, Cezayir, Tunus ve Trablus'ta bulunan Osmanlılarla ilgili incelemelerdir. Bu kitaplar, Yeni Çağ boyunca Akdeniz'de gelişen iki imparatorluğun tebası korsanlar arasındaki uzun savaşlarda tutsaklığın acılarını hissetmiş insanların bakış açısından kaleme alınmıştır. Asturyalı'lar dönemindeki İspanyol kültürünün tutsaklığa atfettiği önem öylesine büyüktür ki, "Tutsaklar Literatürü" olarak tanımlanan özel bir yazın biçimi oluşmasına yol açmıştır. Bu metinlerin büyük bölümü Kuzey Afrika şehirlerinde, özellikle Cezayir ve Tunus'ta bulunmaktadır. Bu eserlerde 30 yıla kadar uzanan tutsaklık döneminde, Bab-ı

23. Emilio Sola.- Un Mediterráneo de piratas: corsarios, renegados y cautivos, Madrid, 1989.

24. J.M. Floristan Imızcoz: "La política oriental de los Austrias españoles, ...", León, 1989.

25. Juan de Persia: "Relaciones de D. ----- Dirigidas es la Magestad Catholica de Don Philippe III, Rey de las Españas y señor nuestro, ...", Valladolid, 1604, Narciso Alonso Cortés, yay., Madrid, 1946; García Silva y Figueroa: "Comentarios de D. ----- de la Embajada que de parte del Rey de España D. Felipe III hizo al Xa Abas de Persia, Manuel Serrano y Sanz yay., Madrid, 1905; Pedro Teixeira: "Relaciones de -----del origen, descendencia y sucesión de los Reyes de Persia,", Amberes, 1610.

Ali'nin tebası ile birlikte yaşama sonucu, Yeniçerilerin olağan yaşam biçimleri, korsan gemileri, Türk hamamları, Türk ve Musevi evlerinin mutfakları, hatta bazen Osmanlı tarihinin İstanbul ve Cezayir'de yaşayan önemli şahsiyetlerinin hayatlarından kesitler aktarılmaktadır.

Bunlardan en önemlisi 1612 yılında Diego de Haedo²⁶ tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitapta Cezayir şehrinin kuruluşu ve Osmanlı hakimiyetinin ilk yüzyılındaki gelişimi hikaye edilmektedir. Bu metin, Pierra Dan'ın²⁷ eseri ile birlikte, Akdeniz'in bu bölümündeki Türk mevcudiyetini anlatan eşsiz bir yapıttır. İstanbul'daki İspanyol tutsakların hayatını anlatan kitaplar arasında ise, Diego Galan'ın²⁸ Sultan'ın ordusu ve ve dönmesi, savaş teknikleri ve Osmanlı askerleri ve dervişlerin kişilikleri hakkında geniş bilgi veren eserini saymak gerekir. Tabiatıyla bu metinler güçlü bir nefret duygusuyla kaleme alınmış ve İspanyol okurlara, Osmanlıların Hristiyanlara nasıl ziyaret ettiklerini gösterme amacı gütmüştür. Bu eserlerde, Türk gerçekliğine ilişkin görüşler, içinde bulunulan koşullar nedeniyle çok nüanslıdır. Nitekim okuyucuya iletilen bilgilerde her vesile ile Hristiyanların kendi hayatlarına atıflarda bulunulmaktadır.

"Tutsaklar Edebiyatı" veya "Tutsaklık Üzerine Edebiyat", XVI. ve XVII. yüzyıllarda mevcut İspanyol kültür ortamında en başarılı yazın türünü oluşturmaktadır²⁹. Öyle ki bunun önemli bir edebi sonucu olarak, bu konuda kamuoyu tarafından büyük coşkuyla izlenen tiyatro eserleri ve romanlar yazılmıştır. Yeni çağ boyunca Türklere ilişkin bilgileri içeren diğer İspanyol metinleri, tüm Yeni Çağ boyunca bol miktarda yazılan Kutsal Topraklara ve Filistin'e seyahatleri konu alan kitaplardır. Bunlar arasında Müzisyen Francisco Guerrero'nun³⁰ "Kudüs'e Ziyareti" i dikkat çekmektedir. İspanya'nın XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili son kaynakçasını ise, dini polemiklerle ilgili açıklamalar oluşturmaktadır. Bu tür metinleri, esasen, Granda Kralı'nın fetihle-

26. Diego de Haedo: "Topografía e Historia General de Argel, ...", Valladolid, 1612, Ignacio Bauer y Landauer Yay., Madrid, 1927 (Bu eser, "Don Quijote de la Mancha"da hikaye edilen Miguel de Cervantes'in dostuna ithaf edilmiştir.). Antonio de Sosa: "Diálogos de los mártires de Argel, Emilio Sola y José María Parreño, Madrid, 1990.

27. Pierre Dan: "Histoire de Barbarie et de ses corsaires divisé en six livres, ...", Paris, 1637.

28. Diego Galan: "Relación de el Cautiverio y libertad de.....natural de la Villa de Consuegra y vecino de la Ciudad de Toledo, M. Serrano y Sanz Yay., Madrid, 1913.

29. Miguel de Cervantes: "Los Baños de Argel", "La Gran Sultana".

30. Francisco Guerrero: "Viaje de Gerusalem,", Valladolid, 1669.

rinden sonra Yarımada'da kalan müslümanların hristiyanlığa ithali gibi İspanyol İmparatorluğu'nun bir iç sorununu çözme amacı gütmektedir. Bunlar Akdeniz'in iki büyük dini arasındaki karşıtlık ve düşmanlığı gösteren dini nitelikte kitaplardır. Bu kitaplarda Türkler, hristiyanlığın emirlerini tam olarak yerine getiremedikleri, kötü davranışlarda buldukları için ilahi ceza görenlerle özdeşleştirilen müslümanların temsilcileri olarak gösterilmektedir³¹.

İspanyol Rönesansının en önemli şahsiyetleri, bu akımın Avrupa'daki öncüleri Roterdam'lı Erasmo ile Eneas Silvio Picco Lomini'nin figürlerle anlattıkları gibi, yeni çağda hristiyanlarla müslümanlar arasında mevcut dini kavgadan endişe duymuşlardır. Batı Avrupa'nın yeni siyasi ve dini düşünce tarzını oluşturan bu şahsiyetler, Yeniçerilerin ilerlemelerinin yeni Hristiyan Cumhuriyetinin kuruluşu açısından tehlike oluşturduğunu önceden görüyor ve Juan Luis Vives'in³² altını çizdiği üzere, hristiyan milletler arasında dayanışma eksikliğinin Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesinde başlıca faktör olduğunu düşünüyorlardı. Bu yeni tip literatürün temel farklılığı, Osmanlıların Avrupa sınırlarına yaklaşması sonucu doğmuş olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu gibi islami bir devletin giderek önem kazanması, İberya Yarımadasında, İspanyol Kralları'nın Kuzey Afrika'yı fetih ihtirasları ve müslüman Magriplilerin hristiyanlığa devşirilmesi politikaları için bir tehlike olarak algılanmıştır.

Her iki imparatorluk da aşağı yukarı aynı gelişmeler sonucu aynı zamanda kurulmuş olmalarına rağmen, iç yapılanmalarını, birbirinden tamamen farklı sorunlar belirlemiştir. Balkanların fethi ile birlikte ortodoks ve katolik mezheplerine mensup çok sayıda hristiyanın dil ve kültürlerini koruyarak, Osmanlıların "Rum Tebası"nı oluşturmak üzere, onlarca saygınlık ifade eden Bab-ı Ali vatandaşlığını edindikleri genelde kabul gören bir olgudur. Oysa İspanyol Monarşisi, bütün uyrukları arasında, tek bir dini inanca bağlılık gibi birleştirici bir unsur aramaya koyulmuştur. Keşfedilen Amerikan topraklarının yerli sakinleri ile müslüman ve yahudilerin vaftiz olmaları için sarfedilen çabaları bu çerçevede izah etmek gerekir. Sözkonusu din gruplarından hristiyanlığa geçmeyi reddedenler, 1492'de Yahudilere, 1609'da Magriblilere yapıldığı gibi, Krallık

31. Pedro Mexia: "Silva de varia lección", Antonio Castro yay., silva I, 14, s.292-293.

32. Juan Luis Vives: "De Europae dissidiis et bello Turcico (De la insolidaridad de Europa y de la guerra contra el Turco)", 1526.

topraklarından sürülerek cezalandırılmışlardır. Bu politika sadece XVI. ve XVII. yüzyıllar İspanyası'na özgü değildir. Diğer Batı Avrupa ülkelerince de, topraklarında yaşayan dinsel azınlıklara karşı uygulanmış ve Avrupa'da, uyruklarının dini inanç birliğine dayalı devlet biçimleri ortaya çıkmıştır. Osmanlıların dinini konu alan İspanyol metinleri, Yeni Çağda Endülüs Emevileri ile yapılan savaşlar vesilesi ile kullandıkları argümanlara aynen yer vermişlerdir. Bu yönde bir devamlılık gösteren ve çizgi izleyen kitaplar, XVI.'ncı yüzyılda yayınlanmaya başlamış ve XVII. yüzyılda sona ermiştir³³. Osmanlıları konu alan İspanyol edebiyatında yedi yüzyıl boyunca İberya Yarımadasında yaşayan müslümanlar teması devamlı olarak işlenmiştir. Bu, dini düşmanlıkların siyasi farklılıkların yarattığı düşmanlıktan daha ağır basmanın bir sonucudur. Nitekim Osmanlı'nın dini inancı ile özdeşleştirilmesi, uygulamada, bu yüzyıllarda İspanya'da mevcut inanılır güncel bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunların birçoğunu çözümlenmiştir. Söz konusu özdeşleştirme, İstanbul'daki Sultanın tebasını da, iki imparatorluk arasında ilan edilmiş savaşın sürdüğü onlarca yılda çatışmaların çok kısıtlı olmasına rağmen, İspanyolların en büyük düşmanları haline getirmiştir. Ayrıca bu özdeşleştirme, o yüzyıllarda Akdeniz'de yaşayan çeşitli grupların nitelenmesindeki karışıklıklarla uygulanmıştır. Örneğin, Magrib'de yaşayanlar her zaman Türkler olarak nitelendirilmiş, özellikle Cezayir ve Tunuslu korsan gemilerindeki herkes, Osmanlı uyruklu olup olmadığına hiç bakılmadan Türk addedilmiştir. Osmanlı Türkü, bu yüzyıllardaki savaşların büyük kısmı Fransız ve İngilizlere karşı yapılmış olsa da, İspanyolların karşıtı ve doğal düşmanı olarak görülmüştür.

Osmanlılar hakkında özel bir tarih dalı bulunmaması ve bu konudaki İspanyol kaynakçısını büyük bir olasılıkla tutsakların akrabalarının oluşturması, anlatılan olaylar hakkında, genel özellikleri itibariyle günümüze kadar gelen ciddi bir bilgisizliğe yol açmıştır. Osmanlı dünyası, Kuzey Afrika Berberileri üzerindeki hakimiyeti bir yana bırakılacak olursa, İstanbul şehrinin duvarları ve özellikle Sultanın yaşadığı Topkapı Sarayı ile sınırlı kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu tarif edilirken, Anadolu ve Rumeli kavramları hiçbirşey ifade etmemekte ve bunlar, özellikleri, demografik yapısı ve başlıca şehirleri bilinmeyen basit araziler olarak algılanmaktadır. Türk dünyası tanımı, sadece yazarın kendi kafasına göre, Sultanın ordusunun kişiliği ve hareket tarzı gözönüne alınarak yapılmaktadır. İki İmpa-

33. N. Daniel: "Islam and the West. The making of an image", Edimburgo, 1958.

ratorluk arasındaki çatışmalar, gerçeklerin ışığında değil, daha çok ideolojik bir perspektif içinde, biçimlerin karşıt konumlandırılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu aslında ideal ve idealleştirilmiş olan ve düşmanın sahteliğini göstermek için sürekli karşı karşıya getirilen ikili bir modeldir. Akdeniz'in diğer milletlerinden farklı düşmanlara karşı kazanılan zaferler ya da imparatorluk sınırlarının genişletilmesi dahi, İspanya Kralı'nı temsil eden prenslerin Osmanlı Sultanı üzerindeki üstünlüğünü gösteren olaylar olarak takdim edilmektedir. Fernando Garcia Salinero "Türkiye Seyahati" isimli eserinde şunları yazmıştır: "Alteslerine bildirmek isterim ki, (İspanya) İmparatoru, Fransa Kralı ve Büyük Türk'ten, biraraya gelseler de, daha büyüktür. Çünkü İspanya en azından Almanya, İtalya ve Flandes'a sahip bulunuyor. Kendi gözlerinizle görmek isterseniz, size Fransa Büyükelçisi'nin bana ödünç verdiklerinden bir harita gönderteyim ve göstereyim..."³⁴

İspanyolların bakış açılarına uygun olarak, hayali olduğu açıkça görülen birçok özelliklere sahip gerçek bir düşman imajı yaratılmıştır. Bu imajda Osmanlı Türkleri daha önce İberyaya Yarımadasını istila etmiş olan Araplar için yapılmış tanımların tüm özelliklerini taşımış ve buna ayrıca Padişah ailesinin özünde Osmanlı Devletini bütünüyle temsil ettiği aşırı merkezîyetçi bir hükümet özelliği de eklenmiştir. Böylece, bir yanda İspanya Kralı'nın, diğer yanda, Osmanlı Sultanı'nın temsil ettikleri iki karşıt dünya ve uluslar düzeni oluşturulmuştur. Böyle bir ayırımı ortaya koyabilmek için, doğal olarak, Osmanlı idari sisteminin niteliklerini iyi bilmek gerekmektedir. Oysa sözkonusu metinler bu bilgileri içermemekte ve sonuç itibarıyla Osmanlılar hakkında yazılanlar, gerçeklerden çok yazarların içgüdüsel ürünleri olmaktan öteye gidememektedir.

Özel olarak Türkleri konu alan İspanyol edebiyatı, XVI. yüzyılda, çok kısa bir zaman dilimi içinde yayınlanmış, İspanya'nın Kuzey Afrika'daki varlığı ve tutsaklar konusu ise zaman içinde nisbeten bir devamlılık arz etmiştir.³⁵ Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanında gerçekleşen süratli genişleme Akdeniz'in öteki ucunda oluşan bu yeni güç hakkında kesin bilgi veren yapıtların yazılması bir yerde zorunlu hale getirmiştir. Bu bakımdan, Türklerle ilgili

34. "Viaje de Turquía", Fernando García Salinero Yay., Madrid, 1980, s.196.

35. Mercedes García Arenal ve Miguel Angel de Bunes Ibarra: "Los españoles y el Norte de Africa, siglos XV-XVIII, Madrid, 1992; "Repertorio bibliográfico de las relaciones entre la Península Ibérica y el Norte de Africa (siglos XV-XVI), fuentes y bibliografía", Madrid, 1989.

kitapların büyük bölümü bu yüzyılın ilk yarısında yayınlanmıştır. Konu, aynı yüzyılın ikinci yarısında, D.Juan de Austria'nın 1571 İnebahtı savaşında kazandığı zaferin, Akdeniz'de mutlak İspanyol hakimiyetini sağlamadığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesine de son vermediği anlaşılınca, yeniden önem kazanmıştır. 1580 yılından sonra, ilgisini Atlantik ve Kuzey Denizi'nde odaklaştıran İspanyollar için Türk tehdidi gerçekten çok kuramsal bir nitelik taşımıştır. Bu nedenle, Akdeniz alanı, İspanya'nın dış politikası çıkarları meyanında uzun sürecek bir çöküş dönemine girmiştir. Bunda, III. Murat ve II. Felipe'nin Akdeniz sorununu kendi boyutlarına indirgeyen gizli bir ateşkes anlaşması imzalamalarının da payı olmuştur.³⁶ Bundan böyle, İspanyollar, ticaret yollarını ve İtalya'daki topraklarını Magrib korsanlarının saldırılarından korumaya ağırlık verirken, Osmanlılar da çabalarını Çanakkale ve Adriyatik'e hakim olma yönünde yoğunlaştırmışlardır. Mantığın gerektirdiği üzere, İspanyol yazarlar da, İstanbul Osmanlılarını unutup, Kuzey Afrika'daki korsanlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu olgu, tutsaklar edebiyatının gelişimini açıklamaktadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, bu yazarlar Osmanlıları Kuzey Afrikalılarla özdeşleştirmeye devam etmişlerdir. Tutsaklar edebiyatı, bu denizcilerin neden olduğu siyasi ve askeri sorunların analizini yapmak için değil, Cezayir limanlarında hapsedilmiş İspanyolların kurtarılmaları için buradaki hristiyanların kahramanlıklarını anlatmak ve okuyucuların merhamet ve dindarlık dürtülerini canlandırmak amacıyla geliştirilmiştir. XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılda Akdeniz, okuyucuda, İstanbul Divan'ında geçen olaylar hakkında merak uyandırmaktan çok, tutsakların kurtarılmasını amaçlayan, dini görevlerin yerine getirilmesini emreden ve acıma duygusu uyandıran bir mekan haline dönüşmüştür. Bunun sonucu, Osmanlıları tanıma ve anlama arzusu kökünden kesilen okuyucunun ilgisi başka sorunlara kaymıştır. Bu dönemde sadece Domingo Bedia'nın "Ali Bey" başlıklı yapıtı³⁷ ile bazı gezginlerin kitapları³⁸ Osmanlılar konusunu işlemiştir. Akdeniz'in öteki ucundaki düşmanların artık yeterince tanıdığı ve haklarındaki bilgileri genişletmeye gerek bulunmadığı düşüncesiyle, Türk dünyası imajı tamamen fosilleşmiştir. Osmanlı Devleti, bünyesinde çatlak bulunmayan, Kanuni'nin ölümünden sonra ortaya çıkan değişiklikleri uygulamayarak, Sultan tarafından

36. S. Skilliter: "The Hispano-Ottoman armistice of 1581", "R. Iran and Islam", (1961); M.A. de Bunes Ibarra ve E. Garcia Hernan: "La muerte de D. Sebastián de Portugal y el mundo mediterráneo de finales del siglo XVI", "Hispania", 1994, s.632-653.

37. Domingo Badia (Ali Bey): "Voyages en Afrique et en Asie", Paris, 1814.

38. Victor Morales Lezcano: "España y la Cuestión de Oriente", Madrid, 1992.

baskıyla yönetilen yek vücut bir binadır. Hatta kendilerinin gayet iyi bildiği, imparatorluğun bir parçası olan Kuzey Afrika ile metro-pole ilişkin sorunlar bile ortaya konulmamıştır. Osman Gazi'nin mirasçılarının çöküşüne, sadece İspanyol İmparatorluğu'nunkinden tamamen farklı temellerde kurulmuş bir İmparatorluğun hiçbir zaman yürümeyecek olması inancıyla daha böyle bir belirti yokken dahi, kesin gözüyle bakılmıştır.

Yeni Çağ'ın ilk iki yüzyılında, İspanya'da, Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgi kaynakları üzerindeki bu hızlı gözden geçirme çalışmasının sonunda sorulabilecek soru, dönemin yazarlarının anlattıkları şeyleri anlamış olup olmadıkları sorusu olabilir. Türkleri ve İmparatorluklarının bütününü, Bab-ı Ali'yi idare eden Sultan'ın özellikleriyle özdeşleştirme eğilimi, zaman içinde, yazılanların anlaşılmasında sorununu beraberinde getirmiştir. Karşıt olan, Sultan, bir çeşit asker, yeniçeri ya da bir şehir (eski İstanbul) gibi bir figüre indirgenmiştir ki, bu da kolektif İspanyol düşüncesinin ve aynı zamanda Krallıkların yönetici sınıflarının geçirdiği kültürsüzleşme sürecinin bir göstergesidir. Öyle ki, despotizmin tüm kötülüklerinin ve kötü idare sistemin maledildiği ve yalnızca kendine yakın birliklerin sadakati ile savaşa olan ilgilerinin teslim edildiği tek ve kendisiyle eşdeğer bir düşman kavramı yaratılmıştır. Bu kukla yaratıcılık, önceden belirlenmiş, daha önce İspanyol müslümanları için oluşturulmuş olan modele çok yakın olan, ancak başa geçen her Sultanın zulüm özellikleri ile kimsenin özgür olmadığı ve tüm vatandaşlarının Bab-ı Ali'nin esirleri olduğu zannedilen baskı idaresi unsurlarını da ekleyen bir model alan yazı ve tartışmalara temel oluşturmuştur. Bu denli net ve kesin bir imajın yaratılması, Osmanlıların XVI. yüzyılın ortalarında büyük çapta genişlemesinden sonra İmparatorlukta başgösteren sorunlara ilgisizliği, dolayısıyla bilgisizleşmeyi beraberinde getirmiştir. Miguel de Cervantes'in eseri olan "La Gran Sultana" isimli yapıt bunun açık bir göstergesini oluşturmaktadır.

Nitekim bu eserde, Topkapı Sarayı ve İstanbul şehrinin bazı yerleri, bu Boğaz şehrine ömründe ayak basmamış, Saray'ın patikalarından geçmemiş bir kişi tarafından anlatılmaktadır. Bununla birlikte, yazarın, her iki imparatorluğa mensup insanların günlük yaşamlarını, tiyatro eserlerini yazdığı yıllarda birbiriyle uyuşmaz olarak bilinen iki kültür ve yaşam biçimi arasındaki farklılıkları aşılabilir ve hoşgörülebilir gösteren bir yaklaşımla sunması, büyük bir başarıdır.